

ПУБЛІЧНА СФЕРА СУСПІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН: СТАНОВЛЕННЯ КАТЕГОРІЇ

PUBLIC SPHERE OF SOCIAL LEGAL RELATIONS: ESTABLISHMENT OF A CATEGORY

Костюкевич С.Ф., аспірант,

Університет митної справи та фінансів

У статті досліджено становлення категорії «публічна сфера суспільних відносин». Вказано, що на сучасному етапі ступінь розвитку публічної сфери (public sphere) є мірилом та одним із основних критеріїв оцінки якості демократії, оскільки дотримання, захист та гарантія прав та свобод громадянина можливі лише за її наявності. Публічна сфера виступає своєрідним «продовженням» громадянського суспільства як арена участі в державних справах та як форма контролю над державними інститутами. Констатовано, що публічна сфера, з точки зору західної наукової думки – це спосіб забезпечення в суспільстві клімату причетності до адміністрування суспільними справами і демократизму, розширення участі самого суспільства в політичному процесі, стимулювання пошуку таких рішень громадських проблем, які дають оптимальні варіанти з'єднання приватних інтересів з публічними, тобто інтересами суспільства як цілого є її головним завданням. Публічна сфера тільки тоді наповнюється реальним змістом, коли стає ареною самостійної політичної активності суб'єктів громадянського суспільства поза системних механізмів держави і приватної економіки. На сучасному етапі в межах публічної сфери формується потреба у оновлених моделях і принципах адміністрування: децентралізованих, поліцентричних, мобільних, інноваційних. Безумовно процеси удосконалення роботи публічної сфери є прерогативою держави, що покликане слугувати соціальному процвітанню суспільства. Соціальна держава має удосконалювати всі аспекти публічного адміністрування, стимулювати ініціативу та здійснювати управлінський контроль з метою реалізації свого призначення та поставлених задач. Отже, концепція публічної сфери однією з своїх цілей проголошує формування публічного адміністрування як мистецтва управління державою, що являє собою сукупність публічних цілей, направлених на вироблення ефективних управлінських механізмів, життєво важливих відносин між державами, народами, націями, різними соціальними верствами суспільства тощо.

Ключові слова: публічна сфера, громадянське суспільство, публічний простір, суспільні відносини.

The article examines the formation of the «public sphere of social relations» category. It is indicated that at the current stage, the degree of development of the public sphere is a measure and one of the main criteria for evaluating the quality of democracy, since the observance, protection and guarantee of the rights and freedoms of a citizen are possible only in its presence. The public sphere acts as a kind of «extension» of civil society as an arena for participation in state affairs and as a form of control over state institutions. It was established that the public sphere, from the point of view of Western scientific thought, is a way of ensuring in society a climate of involvement in the administration of public affairs and democracy, expanding the participation of society itself in the political process, stimulating the search for such solutions to public problems that provide optimal options for connecting private interests with the public, that is, the interests of society as a whole is its main task. The public sphere is filled with real content only when it becomes an arena of independent political activity of subjects of civil society outside the systemic mechanisms of the state and private economy. At the current stage, the need for updated models and principles of administration is emerging within the public sphere: decentralized, polycentric, mobile, innovative. Undoubtedly, the processes of improving the work of the public sphere are the prerogative of the state, which is designed to serve the social prosperity of society. The welfare state must improve all aspects of public administration, stimulate initiative and exercise management control in order to realize its purpose and tasks. Therefore, the concept of the public sphere declares the formation of public administration as an art of state management as one of its goals, which is a set of public goals aimed at the development of effective management mechanisms, vital relations between states, peoples, nations, various social strata of society, etc.

Key words: public sphere, civil society, public space, public relations.

На межі двадцятого та двадцять першого століть, при аналізі проблем і перспектив формування громадянського суспільства, поняття «публічна сфера» стало одним з ключових.

Засадничим у цьому аспекті була і є запропонована Ю. Хабермасом теорія комунікативної дії та шість нормативних умов функціонування публічної сфери [1, с. 56]. Крім цього теоретичний доробок щодо публічної сфери та публічного простору міститься в роботах таких зарубіжних авторів, як Х.Аренд, С.Бенхабіб, М.Кастельс, Ш.Муфф, Ю.Габермас, а також взаємозв'язок громадянського суспільства та публічної сфери досліджували у своїх працях Е.Арато, Дж.Коен та Д.Кін. Ю.Подзолков, Е. Пурі, К. Калхун, Е.Фоссум, П. Шлезингер, І.Рейтерович та інших. Тема взаємодії суспільства та інститутів досліджується також в роботах Е.Берджесса, Т. Веблена, Д. Норта, Т. Парсонса, П. Рікера.

До національного політологічного та державно-управлінського ужитку поняття «публічна сфера» увійшло нещодавно та має кілька тлумачень [2]. Взагалі поняття «публічна» походить від латинського слова *publicus*, що в перекладі має значення «суспільний, народний, громадський» або «людовий, народний, громадський, державний». «Словник іншомовних слів» визначає поняття «публічний» як :1. Який відбувається у присутності публіки, людей; прилюдний, привселюдний, гласний, відкритий. 2. Призначений для широкого відвідування, користування; громадський, загальний, загальнодоступний [3]. «Новий тлумачний словник української мови» також міс-

тить кілька значень слова «публічний», зокрема: 1. Який відбувається в присутності публіки, людей; прилюдний, привселюдний, гласний, відкритий. 2. Призначений для широкого відвідування, користування; громадський, загальний, загальнодоступний. 3. Стосується публіки [4].

На сучасному етапі ступінь розвитку публічної сфери (*public sphere*) є мірилом та одним із основних критеріїв оцінки якості демократії, оскільки дотримання, захист та гарантія прав та свобод громадянина можливі лише за її наявності. Публічна сфера виступає своєрідним «продовженням» громадянського суспільства як арена участі в державних справах та як форма контролю над державними інститутами [5].

Термін «*public*» має англійське походження, та в словниках його переклад трактується як «суспільний, державний, народ, публіка, громадськість». Окремі дослідники вказують, що така множинність значень ще більшою мірою ускладнює уявлення про цю категорію. Так, англійське слово *public* у функції означення має кілька відповідників при перекладі українською мовою, таких як «публічний» (*public library* – публічна бібліотека), «державний» (*public administration* – державне управління, *public service* – державна служба...), «суспільний» (*public choice* – суспільний вибір), «громадський» (*public opinion* – громадська думка, *public transport* – громадський транспорт). Дослідник підкреслює, що доцільно чітко розрізняти смислові наповнення терміну при перекладі, і трактувати термін «*public*» – це як «державне», а радше «публічне», «суспільне» [6].

Отже, як бачимо, в англійській мові відсутня різниця між словами «державний» і «суспільний», обидва ці слова виражені терміном – «public». Це пов'язано з тим, що держава – це, в першу чергу, суспільство, яке впливає на процеси, які відбуваються у країні.

Американський дослідник, науковець Вудро Вільсон, який ще у 1887 р. в есе «The Study of Administration» вперше ввів поняття публічної сфери та запропонував чотири принципи, які повинні реалізуватися на практиці: 1) розподіл політичних та адміністративних питань; 2) порівняльний аналіз політичних і бізнес організацій; 3) підвищення ефективності державної служби шляхом упровадження практик ділового адміністрування у роботу державних службовців; 4) підвищення ефективності діяльності державних службовців через підвищення професіоналізму державних службовців у прийнятті рішень та рівня їх кваліфікації [7].

Ще одна точка зору представлена в дослідженні В.Тертника, де автор зазначає, що термін *public* є найбільш дискусійним у науковому середовищі. Його докладно проаналізовано в «Англо-українському глосарії термінів і понять з аналізу державної політики та економіки» і, на думку укладача, для сфери аналізу політики усталеним є живання із варіантів: «державна, публічна, громадська, суспільна, національна, цивільна» терміна «державна політика».

В той же час, в процесі становлення громадянського суспільства, ми дедалі більше переконуємося, що використання терміну *public policy* в значенні «суспільна політика» надає можливість підкреслення важливості, що вона проводить в суспільстві, для суспільства і в умовах розвитку громадянського суспільства [8].

Публічна сфера, з точки зору західної наукової думки – це спосіб забезпечення в суспільстві клімату причетності до адміністрування суспільними справами і демократизму, розширення участі самого суспільства в політичному процесі, стимулювання пошуку таких рішень громадських проблем, які дають оптимальні варіанти з'єднання приватних інтересів з публічними, тобто інтересами суспільства як цілого є її головним завданням. Публічна сфера тільки тоді наповнюється реальним змістом, коли стає ареною самостійної політичної активності суб'єктів громадянського суспільства поза системних механізмів держави і приватної економіки [9].

Дослідник публічної сфери Ю. Габермас, який здійснив усебічний аналіз природи публічної сфери та її історичних трансформацій, визначив публічну сферу як «ту сферу соціального життя, де формується громадська думка» [10]. Автор стверджував, що громадськість – це ті феномени в житті суспільства, людини та ті зрізи соціального, які сформувалися ще в Стародавній Греції і потім, історично видозмінюючись, збереглися в якості ідейних зразків, а також сукупності духовно-історичних структур людської цивілізації. Науковець вказував, що публічна сфера – це насамперед те, що знаходиться поза сферою приватного життя; вона концептуально відмінна від процесів у державних органах, оскільки тут виробляються і циркулюють дискурси, які можуть бути критичними щодо державної політики та способу аргументації посадових осіб; вона відмінна і від сфери економіки, адже це місце дебатів і обговорень, дискурсивних, а не економічних відносин. Отже, публічна сфера – це універсальне, загальнодоступне і в той же час абстрактне «місце» громадянського суспільства, концептуальний простір, в якому недопустимі приватні інтереси, де нівелюються соціальні нерівності і його члени спілкуються як рівні [11].

Пов'язуючи інтереси суспільства з інститутом держави, Ю. Габермас у своїх роботах представив політичний вимір публічної сфери і дав поштовх пошуку нових постмодернових уявлень про публічний простір.

На сучасному етапі в межах публічної сфери формується потреба у оновлених моделях і принципах адміні-

стрування: децентралізованих, поліцентричних, мобільних, інноваційних. Безумовно процеси удосконалення роботи публічної сфери є прерогативою держави, що покликане слугувати соціальному процвітанню суспільства. Соціальна держава має удосконалювати всі аспекти публічного адміністрування, стимулювати ініціативу та здійснювати управлінський контроль з метою реалізації свого призначення та поставлених задач.

Отже, концепція публічної сфери однією з своїх цілей проголошує формування публічного адміністрування як мистецтва управління державою, що являє собою сукупність публічних цілей, направлених на вироблення ефективних управлінських механізмів, життєво важливих відносин між державами, народами, націями, різними соціальними верствами суспільства тощо.

Таким чином традиційно під публічною сферою розуміють таку сферу, у межах якої реалізуються відносини між громадянським суспільством, як системою державних структур, які вибудовані здебільшого горизонтально та слугують для формування та захисту групових інтересів, і політичною владою, її юридичними, силовими й адміністративними інститутами.

Публічність, з точки зору публічного адміністрування, означає відкритість, прозорість виконавчої влади, а також безпосередній зв'язок її органів та посадових осіб із суспільством та громадянами в цілому.

На сучасному етапі концепт публічності визначають як «відкритість, доступність і колективність». Поняття «публічність» характеризує відриту громадсько-політичну сферу та інші види діяльності держави, доступні спостереженню і контролю процедури прийняття рішень, гласність дискусій, політичну відкритість тощо. Відповідно публічність утворює таку сферу, в якій за різними ознаками групуються члени суспільства, відбувається обмін поглядами, виникають і функціонують політичні партії, громадські організації, творчі та інші союзи, зустрічаються і взаємодіють організовані, інституціональні, формалізовані і спонтанні громадські формування.

Публічною сферою – це посередницька система комунікації між формально організованими та неформальними, що відбуваються віч-на-віч, обговореннями на аренах, розташованих як нагорі, так і знизу політичної системи [10]; це місце, де людина стає громадянином, бере участь особисто в обговоренні суспільних справ, привселюдно виражає свої думки та обмінюється ними з іншими громадянами [12]; це принципово позаособистісний феномен, у якому не стільки здійснюються дії, скільки відбувається комунікація, обмін інформацією, думками [13]. Дослідники Руторт і Негт зазначають про виникнення в суспільствах «мозаїк фрагментованих публічних сфер» [14].

Історичний аналіз публічної сфери показує, що у світі ніколи не існувало жодної «зразкової» публічної сфери, в якій суспільство формувало громадську думку чи загальну колективну ідентичність.

Відсутність повної колективної ідентичності ще більше проявляється в сучасних неоднорідних суспільствах, де політичні труднощі, соціально-економічні нерівності та культурний плюралізм утворюють суспільну сферу, «в кращому випадку, фрагментарними дискурсами, в яких створюється значна кількість колективних ідентичностей між якими відбуваються переговори про політичну волю» [5].

Сьогодні публічна сфера піддається суттєвим змінам, зокрема виникає таке явище, як публічна приватність, тобто розкриття приватного життя в публічній сфері та приватна публічність – обмеження аудиторії, перед якою відбувається презентація приватної сфери.

«Публічна сфера» стає певною платформою для взаємодії держави з громадянським суспільством, що дозволяє констатувати, що в класичних моделях взаємодії громадянського суспільства і держави не було послідовної концепції публічної сфери. Утім наука публічного адміністрування

виробила свої підходи до досліджуваної категорії, що дозволило виділити окремі спільні характеристики, а саме:

– наявність конкретних приватних інтересів, які або вимагають захисту з боку інших і держави, або є необхідним підґрунтям для суспільної злагоди;

– публічне в моделях взаємодії держави і громадянського суспільства виступає скоріше як продовження соціального (як різновид громадського контролю або як спосіб участі), ніж політичного;

– публічність виникає в результаті поділу соціального і політичного [5].

Підводячи проміжні висновки доцільно вказати, що публічна сфера – це своєрідний майданчик, комунікативне середовище, наповнене інституціями, створеними для обговорення публічної політики і практичної реалізації дій по досягненню суспільного блага, де формується громадська думка, відбувається обговорення соціально-політичних проблем, реалізація громадських інтересів, здійснюється вплив на державну політику різних організацій, що представляють приватні інтереси.

Термін «суспільні відносини» (від лат. *socialis* – соціальний) у спеціальній літературі визначається як «різноманітні зв'язки, які виникають між суб'єктами соціальної взаємодії й характеризують суспільство або спільноту, до яких входять дані суб'єкти як цілісність» [15, с.37]. Традиційно вважається, що досліджуване поняття, оскільки було розроблено переважно представниками марксистської інтелектуальної традиції, пов'язане з проблематикою соціального опредметнення-розпредметнення, соціального відчуження, соціального фетишизму, соціального виробництва, базису і надбудови, соціальних класів і соціальних антагонізмів [15, с.37–38].

Суспільні відносини є багатоманітними відносинами та класифікуються за їх об'єктами, суб'єктами та характером відносин між ними. Суб'єктною основою ідентифікацією суспільних відносин є соціальні спільноти людей, а об'єктною відповідно власність на засоби виробництва.

Особливістю суспільних відносин називають те, що їх суб'єктами є не всі спільноти людей, а лише ті, які виникли об'єктивно в процесі історичного розвитку, зокрема:

- 1) соціально-класові спільноти;
- 2) етнонаціональні утворення;
- 3) соціально-демографічні групи;
- 4) соціально-професійні групи;
- 5) соціально-територіальні спільноти.

У спеціальній літературі по-різному інтерпретується обсяг поняття суспільних відносин. Одна група авторів (О. В. Дроздов, Г. В. Мокроносов, Ю. П. Андреев та ін.) суспільні відносини розглядають як всі відносини між людьми, протиставляючи їх відносинам між усіма іншими матеріальними утвореннями. Друга група авторів тлумачить суспільними тільки деякі відносини між людьми, на відміну від відносин «особистісних» (М. Аль-Ані Намір, І. М. Попова), «природних (організаційних)» (Ю. К. Плетников) або навіть «антисуспільних» (В. П. Вирелкін) [16].

На нашу думку, оптимальним є підхід до розуміння суспільних відносин у розумінні того, що «соціальними, суспільними відносинами» є «всі відносини, в яких люди перебувають один з одним» [17].

Виходячи з вказаного, доцільно стверджувати, що суспільні відносини зумовлюють характер і природу суспільства, етнонаціональних груп і спільнот людей, окремої особи, визначають її місце у політико-правовому просторі, гарантують права і свободи.

Підсумовуючи наведене доцільно дійти висновку, що публічна сфера суспільних відносин – це сфера, завдяки якій зберігається баланс між інтересами громадянського суспільства в цілому та інтересами окремих інституцій такого суспільства, де взаємини, що складаються між людьми в процесі їхнього економічного, соціального, політичного, духовного життя і діяльності взаємовідносяться з державою та полягають в мобілізації соціальної енергії приватної сфери та пошуку каналів її передачі у публічну владу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Habermas J. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, Trans; by T.Burger. Polity Press. Cambridge, 1989. P. 47–72.
2. Бубніс Г. Проблемы модернизации публичного (государственного) управления *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Х. : Вид-во ХарП «Магістр», 2008. Вип. 2. С. 30–33.
3. Словник іншомовних слів URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%EF%F3%E1%EB%B3%F7%ED%E8%E9/6%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9/>
4. Новий тлумачний словник української мови URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%9>
5. Ващенко А. Громадянське суспільство та публічна сфера: контури теоретичного огляду URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:EFMo2rWof0J:https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2018/2018-5-5/13.pdf&cd=5&hl=uk&ct=clnk&gl=ua/>
6. Стойка, Б.М.. Полісемія англійського терміну public і можливі варіанти його перекладу українською мовою. *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія*, 2014 Вип. 692-693, 261-262.
7. Wilson Woodrow *The Study of Administration Political Science Quarterly* Vol. 2, No. 2 (Jun., 1887), pp. 197-222 https://www.jstor.org/stable/2139277#metadata_info_tab_contents/.
8. Тертичка, В. Суспільна політика: чи стала вона сферою наукового пошуку і прикладних досліджень в Україні? *Політичний менеджмент* 2007, 1 (22), 10-23.
9. Оболенський, О., Лукін, С. Публічне управління: публічна сфера, публічне право і публічна політика – співвідношення понять. *Державне управління та місцеве самоврядування*, вип. 2, 2013. 3-11.
10. Габермас, Ю. *Структурні перетворення у сфері відкритості. Дослідження категорії громадянське суспільство*. Львів: Літопис, 2001.19, 318.
11. Парсонс В. Публічна політика. Вступ до теорії й практики аналізу політики; пер. з англ. К. : Вид. дім. «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 65; 57–59.
12. Арндт, Х. *Vita activa, или О деятельной жизни* (пер. с нем. и англ. В. В. Библихина). Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. С. 348.
13. Рейтерович, І.В. Особливості розвитку публічної сфери в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. Серія: Політичні науки*, 4, 2015. 55-61.
14. Aubin, F.. Between Public Space(s) and Public Sphere(s): An Assessment of Francophone Contributions. *Canadian Journal of Communication, Vol 39, 89–110 Review: SAGE Journals* 2014. URL: <https://www.cjc-online.ca/index.php/journal/rt/prinFRIENDLY/2713/2690>.
15. Андрущенко В. П., Губерський Л. В., Михальченко М. І. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія: підручник. Вид. 3-те, випр. та доп. Київ: Генеза, 2006. 656 с.
16. Аль-Ані Намір Махди. К вопросу об определении понятия общественных отношений. «Вестник ЛГУ», 1970, № 17, вип. 3, стор. 119-120.
17. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, Т. 4, стор. 290.